

Apie istorijos sampratą

On the Concept of History

Walter Benjamin

Tekstą iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius

I

Kaip žinoma, buvęs automatas, sukonstruotas taip, kad į kiekvieną šachmatininko ėjimą atsakydavęs ėjimu, užtikrindavusiu jam pergalę partijoje. Turkiškais apdarais aprengta lėlė su kaljanu burnoje sėdėjo prie lentos, padėtos ant erdvaus stalo. Veidrodžių sistema buvo kuriama iliuzija, kad šis stalas iš visų pusių perregimas. Iš tikrųjų po juo sėdėjo kuprotas neūžauga, kuris buvo šachmatų meistras ir už virvelių vedžiojo lėlės ranką. Galima įsivaizduoti šio aparato filosofinį atitikmenį. Laimėti visados privalo lėlė, vadinama „istoriniu materializmu“. Ji gali žaisti partiją su bet kuo, jeigu tik pasitelks sau tarnauti teologiją, kuri šiandien, žinia, yra mažaūgė ir atgrasi, o ir šiaip nedrįsta pasirodyti.

II

„Vienas įsidėmėtiniausių žmogaus dvasios savitumų, – sako Lotze’ė, – yra <...> greta tokios gausybės savanaudiškumo paskirais klausimais visuotinis bet kokios dabarties gebėjimas nepavydėti savo ateičiai.“ Ši refleksija kalba apie tai, kad mūsų puoselėjamas laimės paveikslas perdėm nuspalvintas to laiko, į kurį mūsų egzistencijos eiga mus nuskyrusi. Laimė, galinti sužadinti mums pavydą, tveria tik mūsų kvėpuotame ore, su žmonėmis, kuriuos būtume galėję pakalbinti, su moterimis, kurios mums būtų galėjusios atsiduoti. Kitais žodžiais tariant, laimės vaizdinyje neatskiriamai plevena ir Išganymo vaizdinys. Tas pat ir su vaizdiniu praeities, kurį savo dalyku daro istorija. Praeityje esama ir slapto indekso, kuris kreipia ją Išganymo pusėn. Argi į mus pačius nedvelkteli ankstesnius supęs oras? Argi balsuose, kuriems mes palenkiame ausį, neskamba dabar jau nutilusiųjų aidas? Ar moterys, kurioms mes meilinamės, neturi seserų, kurių nebepažino? Jeigu taip, tai tarp buvusių kartų ir mūsų esama slapto suokalbčio. Tada mes buvome žemėje laukiami. Tada mums, kaip ir kiekvienai prieš mus buvusiai kartai, įduota *silpna* mesijinė galia, į kurią praeitis gali reikšti pretenziją. Tos pretenzijos pigiai neatsikratysi. Istorinis materialistas tai žino.

III

Kronikininkas, kuris pasakoja įvykius, neskirdamas didelių ir mažų, taip atsižvelgia į tiesą, kad niekam, kas kada nors įvyko, nedera leisti pradingti iš istorijos. Tiesa, tik atpirktajai žmonijai visiškai atitenka jos praeitis. Tai reiškia: tik atpirktajai žmonijai jos praeitis kiekvienu jos istorijos momentu tapo cituotina. Kiekvienas jos nugyventas akimirkšnis tampa *citation à l'ordre du jour* – o toji diena yra būtent Paskutinio teismo.

IV

„Pirmiausiai ieškokite maisto ir drabužių
tada jums Dievo karalystė atiteks savaime.“
Hegel, 1807

Klasių kova, kuri pagal Marxą išsiugdžiusiam istorikui nuolatos stovi prieš akis, yra kova už šiurkščius ir materialius dalykus, be kurių nėra delikačiųjų ir dvasinių. Vis dėlto pastarųjų dalyvavimas klasių kovoje skiriasi nuo nugalėtoji tenkančio grobio. Jie gyvuoja šioje kovoje kaip pasitikėjimas, kaip drąsa, kaip humoras, kaip klasta, kaip ištvėrmė ir veikia atgalios į laiko tolumą. Jie vis iš naujo kvestionuos kiekvieną valdantiesiems kada nors tekusią pergalę. Kaip gėlės suka galvutes į saulę, taip dėl slapto pobūdžio heliotropizmo praeitis stengiasi gręžtis į tą saulę, kuri kaip tik teka istorijos danguje. Istorinis materialistas turi nusimanyti apie šią menkiausiai į akis krintančią iš visų permainingą.

V

Tikrasis praeties paveikslas *šmėžčioja* pro šalį. Praeitį imanai sulaikyti tiksliai kaip paveikslą, blykstelintį tą akimirką, kai ją pamatome, ir dingstantį visiems laikams. „Tiesa nuo mūsų nepabėgs“, – šie Gottfriedo Kellerio pasakyti žodžiai istorizmo istorijos paveiksle nusako būtent tą vietą, kurioje istorinis materializmas šį paveikslą perkerta. Mat tai nebesugrąžinamas praeties paveikslas, gresią išnykti su kiekviena dabartimi, kuri neįžvelgia esanti tuo paveikslu vaizduojama.

VI

Istoriškai artikuliuoti praetit nereiskia pamatyti, „kaip ten viskas iš tikruju buvo“. Tai reiskia pastverti pavojaus akimirka žybtelėjusį prisiminimą. Istoriniam materializmui rūpi sugauti tokį praeties paveikslą, koks jis pavojaus akimirka nejučia radosi istorijos subjektui. Pavojus gresia ir tradicijos turiniui, ir jos perėmėjams. Abiem jiems tas pavojus vis toks pats: leistis, kad valdančioji klasė paverstų juos savo įrankiu. Kiekvieną epochą turi būti mėginama vis iš naujo vaduoti tradiciją iš ją užvaldyti besitaikančio konformizmo. Juk Mesijas ateina ne tik kaip išganytojas; jis ateina kaip Antikristo nugalėtojas. Tik tas istorikas turi dovaną įžiebtį praetyje vilties kibirkštį, kuris persiėmęs štai ku: ir mirusieji nebus saugūs nuo priešo, jei šis nugalės. O šis priešas nesiliauja nugalėjęs.

VII

„Atminkit tamsą, šaltį slėny šiam, kuriam
vien aimanos ir aimanos teskamba.“

Brechtas, *Opera už tris grašius*

Fustelis de Coulangesas istorikui, norinčiam įsigyventi į kokią nors epochą, pataria mesti iš galvos viską, ką istorikas žinąs apie vėlesnę istorijos eigą. Geriau nenusakysi procedūros, kurios atsikratė istorinis materializmas. Tai įsijautimo procedūra. Ji radosi dėl *acedia*, dėl širdies tingumo, nesiryžtančio pastverti prabėgomis žybtelintį tikrąjį istorijos paveikslą. Viduramžių teologai ją laikė pirmąja liūdesio priežastimi. Flaubert'as, pažinęs ją, rašo: „Peu de gens devineront combien il a fallu être triste pour entreprendre de ressusciter Carthage.“ Šio liūdesio prigimtis darosi aiškesnė, jei imi klausti, į ką gi iš tikrųjų įsijaučia istorizmo autorius. Atsakymas neišvengiamai skamba: į nugalėtoją. Tačiau valdantieji visais laikais yra paveldėtojai visų kada nors buvusių nugalėtojų. Tai gi įsijautimas į nugalėtoją yra visados naudingas visų laikų valdantiesiems. Istoriniam materializmui to ir pakanka. Kad ir kas iki šiai dienai yra buvęs nugalėtojas, jis traukia drauge triumfo žygyje, kuriuo šiandien valdantieji žengia per šiandien parblokštuosius žemėn. Grobis, kaip visados buvo įprasta, triumfo eisenoje irgi vežamas. Jis nusakomas kaip kultūros vertybės. Istorinis materialistas čia bus itin santūrus stebėtojas. Mat jo regimos kultūros vertybės visos ligi vienai jam rodomi tokios kilmės, apie kurią negali galvoti be šiurpulio. Už savo egzistenciją tos vertybės turi būti dėkingos ne vien jas sukūrusių didžiųjų genijų pastangoms, bet ir bevardžiam jų amžininkų lažui. Nėra kultūros dokumento, kuris sykiu nebūtų ir barbarystės dokumentas. O kad jis pats nėra laisvas nuo barbarystės, tai nelaisvas nuo jos ir perdavimo iš rankų į rankas procesas. Todėl istorinis materialistas didžiausiu įmanomu mastu šio perdavimo šalinasi. Savo užduotimi jis laiko glostyti istoriją prieš plauką.

VIII

Engiamųjų tradicija moko mus, kad „nepaprastoji padėtis“, kurioje gyvename, yra taisyklė. Turime pasiekti tai atitinkančią istorijos sampratą. Tada prieš akis turėsime užduotį iššaukti tikrąją nepaprastąją padėtį; ir dėl to pagerės mūsų pozicijos kovoje su fašizmu. Ne paskutinis dalykas, didinantis jo šansus, yra tas, kad priešininkai pažangos vardan pasitinka jį kaip istorijos normą. Nuostaba, kad mūsų patiriami dalykai „dar“ įmanomi dvidešimtajame šimtmečiuje, yra *ne* filosofinė. Ši nuostaba nėra įžvalgos pradžia, o jeigu yra, tai nebent tos, kad ją gimdo neapginamas istorijos vaizdinys.

IX

„Tikrai norėčiau kelt sparnus
ir grįžti atgalios.
Jei liksiu, man tikrai nebus
čionai geros dalios.“

Gerhardas Scholemas, *Angelo sveikinimas*

Esama tokio Pauliaus Klee paveikslo, kuris vadinasi *Angelus Novus*. Jame vaizduojamas angelas, kuris, regisi, susiruošęs trauktis nuo kažko, į ką įbedęs akis. Jo akys išplėstos, burna pražiota, sparnai išskleisti. Taip turi atrodyti istorijos angelas. Veidą jis atgręžęs į praeitį. Ten, kur *mums* rodosi nutikimų virtinė, *jis* regi vieną vientisą katastrofą, be paliovos verčiančią griuvėsius ant griuvėsių ir sviedžiančią tuos griuvėsius jam po kojų. Jam norėtusi pasilikti, prikelti mirusius ir sulipdyti, kas sudaužyta. Tačiau nuo rojaus dvelkia audra, pagriebusi jo sparnus, ir tokia smarki, kad sparnų jis nebegali suskliausti. Ta audra nesulaikomai neša jį ateitin, kuriai jis atgręžęs nugarą, o griuvėsių kalnas vis auga prieš jį iki pat dangaus. Tai, ką mes vadiname pažanga, yra *toji* audra.

Paul Klee, *Angelus Novus*, 1920. Izraelio muziejus, Jeruzalė.

X

Daiktai, kuriuos vienuolyno regula nurodė medituoti broliams, buvo skirti atgrasyti jiems nuo pasaulio ir jo šurmulio. Minčių tėkmė, kurios čia laikomės, radosi iš panašios paskirties. Ja ketinama tą akimirką, kai politikai, į kuriuos fašizmo priešininkai dėjo viltis, guli pasliki ir savo pralaimėjimą patvirtina savo pačių reikalo išdavyste, išpainioti politinį pasaulio kūdikį iš tinklų, kuriais tie politikai jį apraizgė. Samprotavimų išėities taškas yra tas, kad užsispyrėliškas tų politikų tikėjimas pažanga, jų pasitikėjimas sava-ja „masių baze“ ir, galiausiai, jų nuolankus įsijungimas į nekontroliuojamą aparatą yra trys to paties reikalo pusės. Toji minčių tėkmė stengiasi pateikti sampratą, kaip *brangiai* mūsų įprastiniam mąstymui kainuoja istorijos vaizdinys, vengiantis bet kokio sąlyčio su tuo vaizdiniu, kurio ir toliau laikosi tie politikai.

XI

Konformizmu, nuo pat pradžios būdingu socialdemokratijai, aplipusi ne tik jų politinė taktika, bet ir jų ekonomikos samprata. Šis konformizmas yra viena vėlesniojo žlugimo priežasčių. Nėra nieko, kas vokiečių darbininkiją būtų korumpavę labiau už nuomonę, kad *ji* plaukianti pasroviui. Technikos raidą jie laikė nuokryčiu srovės, kurios tarėsi nešami. Nuo ten tik žingsnis buvo iki iliuzijos, kad darbas fabrike, kuris atliekamas vykstant technikos pažangai, yra politinis laimėjimas. Senoji protestantiškoji darbo moralė vokiečių darbininkijoje sekulariu pavidalu šventė savo atgimimą. Jau Gotos programoje esama šios painiavos pėdsakų. Darbą ji apibrėžia kaip „viso turto ir visos kultūros šaltinį“. Nujausdamas nelemtį, Marxas į tai atsakė, kad žmogus, be savosios darbo jėgos, neturįs kitos nuosavybės, „turi būti savininkais <...> tapusių kitų žmonių vergas“. Nepaisant to, sumaištis toliau plinta, ir netrukus Josefas Dietzgenas skelbia: „Darbas yra naujesniųjų laikų išganymas <...>. Darbo <...> tobulinimas <...> yra turtas, dabar galįs nuveikti tai, ko iki šiol neįstengė nuveikti joks išganytojas.“ Ši vulgariai marksistinė darbo samprata menkai tesidomi klausimu, kaip darbo produktas veikia pačius darbininkus, kol jie patys negali tuo produktu naudotis. Toji samprata linkusi matyti tik gamtos užvaldymo pažangą, bet ne visuomenės atžangą. Joje jau esama tų technokratiškos bruožų, kuriuos vėliau pamatysime fašizme. Tiems bruožams priklauso nuo socialistinių devynioliktojo šimtmečio pirmosios pusės utopijų skirtinga ir nelemtį nešanti gamtos samprata. Darbas, kaip jis dabar suprantamas, virsta gamtos išnaudojimu, kuris su naiviu pasitenkinimu laikomas proletariato išnaudojimo priešingybe. Palyginti su šiomis pozityvistinėmis koncepcijomis, pasirodo, kad tokiose daugybę progų kad ir iš kokio Fourier šaipytis davusiose fantazijose esama netikėtai sveikos prasmės. Pasak Fourier, gerai sutvarkyto visuomeninio darbo padarinys turėtų būti tas, kad žemės naktį apšviestų keturi mėnuliai, kad ledas atsitrauktų nuo ašigalių, kad jūros vanduo nebebūtų sūrus, o plėšrūnai imtų tarnauti žmogui. Visa tai yra iliustracija darbo, kuris, būdamas anaip tol ne gamtos išnaudojimas, gali leisti gimti gamtos įsčiose snaudžiančioms galimybėms. Iškreiptą darbo sampratą papildė ir *toji* gamta, kurią, kaip suformulavo Dietzgenas, „turime veltui“.

XII

„Mums reikalinga istorija, bet reikalinga ne taip,
kaip išpaikintiems dykaduoniams, vaikštinėjantiems pažinimo sode.“

Nietzsche, *Apie istorijos naudą ir žalą gyvenimui*

Istorijos pažinimo subjektas yra pati kovojančioji, engiamoji klasė. Marxo veikaluose ji rodoma kaip paskutinė pavergtą, kaip keršijanti klasė, kuri ištisų kartų skriaudžiamųjų vardu užbaigia išsivadavimą. Socialdemokratijai toks suvokimas, dar syki įsitvirtinęs „Spartako“ sąjungoje, nuo seno buvo nepriimtinas. Per tris dešimtmečius jai pavyko bemaž visai ištrinti savuoju plieno skambesiu praeitą šimtmetį drebinusio Blanqui'io vardą. Socialdemokratija grožėjosi savimi, piršdama darbininkų klasei *būsimųjų* kartų išvaduotojos vaidmenį. Taip ji perkirto darbininkų klasei geriausios jėgos sausgyslę. Šioje mokykloje darbininkų klasė vienodai pamiršo ir neapykantą, ir valią aukotis. Mat ir viena, ir antra mintą pavergtų protėvių, o ne išlaisvintų anūkų paveikslu.

XIII

„Juk mūsų reikalas kasdien darosi aiškesnis,
o liaudis – kasdien protingesnė.“

Jozef Dietzgen, *Socialdemokratinė filosofija*

Socialdemokratijos teoriją, o juo labiau praktiką lėmė pažangos samprata, kuri ne laikėsi tikrovės, bet reiškė dogmos pretenziją. Socialdemokratų galvose susikurtoji pažanga buvo, viena vertus, pačios žmonijos pažanga (ne vien jų gebėjimų ir žinių). Antra vertus, ji buvo nepabaigiama (atitinkanti begalinį žmonijos pajėgumą tobulėti). Trečia, ji laikyta iš esmės nesustabdoma (kaip savaime kylanti tiesiu arba spiralės pavidalo keliu). Visi šie predikatai yra kontroversiški, ir kritika galėtų prie jų visų kibti. Tačiau tam, kad būtų negailestingai nuosekli, kritika turi žengti atgalios anapus visų tų predikatų ir krypti į tai, kas jiems visiems bendra. Žmonių padermės istorinės pažangos vaizdinio neįmanoma atskirti nuo vaizdinio, kad žmonija keliauja pirmyn per homogenišką ir tuščią laiką. Šios kelionės pirmyn kritika turi sudaryti apskritai pažangos vaizdinio kritikos pamatą.

XIV

„Pradžia yra tikslas.“
Karl Kraus, *Žodžiai eilėmis*

Istorija yra objektas konstrukcijos, kurios vieta yra ne homogeniškas ir tuščias, bet dabarties kupinas laikas. Robespierre'ui Antikos Roma buvo dabarties laiku įkrauta praeitis, kurią jis išsisprogdino iš istorijos kontinuumo. Prancūzijos revoliucija suvokė save kaip Romos sugrižimą. Senovės Romą ji citavo lygiai taip pat, kaip mada cituoja praeities aprangą. Mada užuodžia, kas yra aktualu, kad ir kur tatai klaidžiotų Kitados tan-

kynėje. Ji yra tigro šuolis į praeitį. Tiktai tas šuolis vyksta arenoje, kurioje komanduoja valdančioji klasė. Tas pats šuolis po atviru istorijos dangumi yra dialektinis, ir Marxas suprato jį kaip revoliuciją.

XV

Suvokimas, kad istorijos kontinuumas sprogdinamas, būdingas revoliucinėms klasėms jų veiklos akimirka. Didžioji revoliucija įvedė naują kalendorių. Diena, kuria kalendorius įvedamas, veikia kaip istorinis sulėtintas filmavimas. Ir ji yra iš esmės ta pati diena, kuri nuolat vis grįžta atmintį puoselėjančių šventinių dienų pavidalu. Taigi kalendoriai laiką skaičiuoja ne taip kaip laikrodžiai. Jie yra monumentai istorijos suvokimo, kurio Europoje jau šimtą metų, regis, nėra nė menkiausio pėdsako. Dar per Liepos revoliuciją nutiko įvykis, per kurį šis suvokimas aiškiai pasireiškė. Atėjus pirmosios kovų dienos vakarui, nutiko taip, kad keliose Paryžiaus vietose nepriklausomai nuo viena kitos ir vienu metu imta šaudyti į bokštų laikrodžius. Vienas liudininkas, kuris už savąją divinaciją galbūt turi būti dėkingas rimui, anuomet rašė:

„Qui le croirait! on dit qu’irrités contre l’heure
De nouveaux Josués, au pied de chaque tour,
Tiraient sur les cadrans pour arrêter le jour.“

XVI

Sąvokos „dabartis“, kuri nėra perėjimas ir kurioje laikas stabteli ir sustoja, istorinis materialistas negali atsisakyti. Mat ši sąvoka nusako būtent *tą* dabartį, kurioje jis pats rašo istoriją. Istorizmas pateikia „amžiną“ praeities paveikslą, o istorinis materialistas – skyrium tveriančią savo patirtį su ta praeitimi. Jis kitiems palieka istorizmo bordelyje švaisyti jėgas su kekše vardu „Kartą buvo“. Savo vyriškas jėgas jis geba valdyti: jų užtenka istorijos kontinuumui išsprogdinti.

XVII

Istorizmo viršūnė yra visuotinė istorija. Nuo jos materialistinė istoriografija metodiniu požiūriu skiriasi galbūt aiškiau nei nuo visų kitų. Visuotinė istorija neturi jokių teorinių įrankių. Jos metodas adityvus: ji suverčia faktų masę homogeniškam ir tuščiam laikui užpildyti. Materialistinės istoriografijos pamatas savo ruožtu yra konstruktyvus principas. Mąstymo dalis yra ne tik minčių judėjimas, bet ir jų sustabdymas. Ten, kur mąstymas staiga sustoja įtampų prisotintoje konsteliacijoje, jis sukelia tai konsteliacijai šoką, o dėl to šoko mąstymas kristalizuojasi kaip monada. Istorinis materialistas prie istorinio objekto artinasi tiktai tada, kai šis iškyla prieš jį kaip monada. Toje struktūroje istorinis materialistas įžvelgia ženklą, kad čia esama vyksmo mesijinio sustabdymo, kitaip tariant, revoliucinio šanso engiamai praeičiai. Istorinis materialistas tuo šansu naudojasi, išsprogdindamas tam tikrą epochą iš istorijos homogeniškos eigos; taip jis išsprogdina

iš epochos tam tikrą gyvenimą, taip – tam tikrą veikalą iš gyvenimo veikalo. Jo metodo vaisius yra tas, kad veikale išsaugomas ir išlaikomas gyvenimo veikalas, gyvenimo veikale – epocha, o epochoje – visa istorijos eiga. Laikas kaip brangi, tačiau skonio stokojanti sėkla tveria istoriškai suvokto dalyko maistingo vaisiaus *viduje*.

XVIII

„Varganos penkios dešimtys tūkstančių *homo sapiens* metų, – sako vienas naujesniųjų biologų, – palyginti su organinės gyvybės Žemėje istorija, yra maždaug kaip dvi sekundės dvidešimt keturių valandų paros pabaigoje. O jau civilizuotos žmonijos istorija, taikant šį mastelį, užimtų paskutinės valandos paskutinės sekundės penktadalį.“ Dabarties laikas, kuris kaip mesijinio laiko modelis siaubingon abreviatūron sutraukia visos žmonijos istoriją, kuo tiksliausiai sutampa su *ta* figūra, kurią žmonijos istorija įgyja Visatoje.

(Priedas)

A

Istorizmas tenkinasi įvairių istorijos momentų priežastinio ryšio nustatymu. Tačiau kaip tik todėl joks faktas kaip priežastis nėra jau ir istorinis. Tokiu jis tapo *posthum*, dėl nutikimų, kurie nuo jo gali būti nutolę tūkstantmečiais. Istorikas, laikydamasis šio išeities taško, liaujasi nutikimų seką leisti per pirštus kaip rožinio karoliukus. Jis suvokia konsteliaciją, kurią jo paties epocha sudaro su konkrečia ankstesne. Taip jis pagrindžia sampratą, kad dabartis yra „dabartinis laikas“, į kurią įstrigusios mesijinio laiko skeveldros.

B

Pranašautojai, tyrinėję, kas slypi laiko įsčiose, laiko tikrai nelaikė nei homogenišku, nei tuščiu. Kas tai turi omenyje, galbūt galės suvokti, kaip žydų atminties puoselėjimas patiria praėjusį laiką: ogi lygiai taip pat. Kaip žinoma, žydams draudžiama tyrinėti ateitį. Užtat Tora ir malda moko juos puoselėti atmintį. Šis puoselėjimas naikino jiems ateities kerus, kuriems pasiduoda ieškantys žinių pas pranašautojus. Tačiau dėl to žydams ateitis juk netapo homogenišku ir tuščiu laiku. Mat joje kiekviena sekundė buvo maži varteliai, pro kuriuos galėjo įžengti Mesijas.